

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.1-3-3>

ԱՐԱՐԱՏ ԲԱՅԱՆԴՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

ARARAT BAYANDURYAN
*PhD student of the Institute of Philosophy, Sociology and Law
of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Member of the Chamber of Advocates of the RA*

ԱՐԱՐԱՏ ԲԱՅԱՆԴՐՅԱՆ
*Аспирант Института философии, социологии и права
Национальной академии наук Республики Армения,
член палаты адвокатов РА*

**ՎԵՐԱԿԱՆՔՆՈՂ ԿԱՄ ՀԱՇՏԵՑՆՈՂ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՆՈՐ ՏԻՊ**

**RESTORETIVE OR RECONCILIATIVE JUSTICE AS A NEW TYPE OF
IMPLEMENTATION OF JUDICIAL POWER**

**ВОССТАНОВИТЕЛЬНОЕ ИЛИ ПРИМИРИТЕЛЬНОЕ ПРАВОСУДИЕ КАК
НОВЫЙ ВИД ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ**

Ներածություն

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, որ դատական իշխանության իրականացման ոլորտում քաղաքակրթության կողմից կուտակված փորձը շարունակում է զարգանալ, քանի որ ժամանակակից կյանքն և հասարակական հարաբերություններն առաջադրում են նոր խնդիրներ: Ժամանակակից դատավարությունում ծագում են նաև որոշակի բարդություններ, որոնք պայմանավորված են սոցիալական հարաբերությունների զարգացման առանձնահատկություններով: Օրինակ, քաղաքացիական-իրավական կամ հանրային հարաբերություններից բխող իրավական վեճերի նկատմամբ հաստատվում է դատական հայցերի, դիմումների և

համապատասխանաբար դատարաններում գործերի անբեկանելի աճ¹: Դատարան ներկայացվող խախտված իրավունքների պաշտպանության համար դիմումների աճը որոշակի աստիճանով վկայում է դատական իշխանության և գործի լուծման մեջ պետական իշխանության հարկադրությամբ դրա հնարավորությունների նկատմամբ մարդկանց վստահության աճի մասին: Սակայն միաժամանակ հարց է ծագում, արդյո՞ք դատարանի իշխանական-հարկադրական գործունեությունը նման վեճերի լուծման միակ միջոցն է:

Այս խնդրի պրագմատիկ բաղադրիչն այն է, որ պետությունն էքստենսիվ մինչև անվերջություն կարող է զարգացնել իր դատական համակարգը և դատական կորպուսը:

Հիմնական հետազոտություն

Արդարադատությունը թանկ արժե, և դատական իշխանության գործման ոլորտը պետք է ունենա որոշակի ընդունելի սահմաններ՝ ըստ դատարանների և դատավորների վրա ծանրաբեռնվածության քանակության: Այս խնդրի գործնական լուծումը, ինչպես ցույց է տալիս ազգային և միջազգային պրակտիկան, դառնում է քաղաքացիական-իրավական վեճերի լուծման համար դատավարության այլընտրանքների որոնումը և զարգացումը²: Դատական մարմինները, տեղեկացված լինելով տվյալ ձևերի մասին, կարող են դիմումի կամ հայցի ստացման ժամանակ վերլուծել վիճելի իրավիճակը և գնահատել այլընտրանքային վերականգնող գործընթացների կիրառման հնարավորությունները և նպատակահարմարությունը: Որոշ երկրներում արդեն կան օրենսդրական նորմեր, որոնք ենթադրում են հաշտության գործընթացների պարտադիր նախնական իրականացում և միայն դրանց անհաջողության դեպքում թույլատրվում է դատավարությունը³:

Քրեական արդարադատությունը, տարբեր պատիժների կիրառությամբ երկար դարեր պայքարելով հանցավորության հետ, փորձարկելով հանցավորության սոցիալական հսկողության տարբեր տարբերակներ, ընդհարվում է նրա հետ, որ հանցավորության բացարձակ և հարաբերական աճը համաշխարհային միտում է: Հետևաբար, քրեական գործերի քանակական աճը ևս անխուսափելի է հանցավորության սոցիալական հսկողության օբյեկտիվ պայմանավորված հապաղմամբ, հանցավորության վրա առաջընթաց ազդելու, դրա զարգացումն և ձևափոխությունը կանխարգելման անհնարինությամբ⁴: Այդ իսկ պատճառով վերափմաստավորման է ենթարկվում քրեական արդարադատության համար ավանդական ամբողջ շղթան, հանցագործության կատարում-դատական քննություն- պատիժ-պատժի իրականացում: Միաժամանակ իրականացվում է ոչ միայն պատժիչ արդարադատության համակարգի քննադատություն⁵, այլ նաև քրեական դատավարության համար պիտանի կոնֆլիկտների լուծման այլընտրանքային եղանակների որոնում:

Ըստ քրեական գործերի՝ արդարադատության այլընտրանքի անհրաժեշտությունը գիտակցվում է բազմաթիվ իրավաբանների կողմից, և տարբեր երկրներում կատարվում է նման

¹ Մանրամասն տե՛ս Արդարադատության ոլորտի վերաբերյալ հանրության կարիքները և ակնկալիքները Հայաստանում, Մոնիթորինգի արդյունքների վերաբերյալ զեկույց, Երևան, 2017 (395 էջ):

² Воскобитова Л. А., Сущностные характеристики судебной власти, Ставрополь, 2003, с. 45, 65; О восстановительном правосудии как новой парадигме юридического сознания см. Карнозова Л. М., Уголовная юстиция и гражданское общество, Опыт парадигмального анализа, М., 2010, с. 210-299, 388- 455.

³ Аболонин В. О., Закон Германии “О поддержке медицины и других форм внесудебного урегулирования конфликтов” (Mediations G) (с кратким пояснением) // Вестник гражданского процесса, 2013, №5, с. 203-2017.

⁴ Лунеев Ш. Ш., Преступность XX века, Мировой криминологический анализ, М., 1997.

⁵ Տե՛ս Սարգսյան Արսեն, Քրեական գործերով պատժի նշանակման կանոնների խիստ որոշակիացման հիմնախնդիրներ, Դատական իշխանություն, № 1/2 (259-260), 2021, Գիտամեթոդական ամսագիր, էջ 93-100:

ձևերի որոնում: Ամենից առաջ նման այլընտրանքները պահանջված են լինում և ցուցադրում են իրենց արդյունավետությունը՝ ըստ անչափահասների հանցագործությունների գործերի: Նպատակահարմար և հեռանկարային է հանդիսանում հաշտեցման գործառնությունների լայն ինտեգրում հաշտարար դատավորների գործունեության մեջ: Դրա հետ կապված արդարադատության նոր հայեցակարգը, որում քննարկվում է ավանդական արդարադատության և կոնֆլիկտների լուծման, այլընտրանքային եղանակների ինտեգրման հնարավորությունները, մասնագիտական գրականության մեջ և պրակտիկայում ստացել է «վերականգնող արդարադատություն» անվանումը՝ արժանանալով ամենամանրակրկիտ ուշադրության⁶:

Վերականգնող արդարադատության գաղափարը սկսած 1970-ական թթ. սկսում է զարգանալ, ամենից առաջ պայմանագրային հարաբերությունների գործարարության առևտրային իրավունքի ոլորտում քաղաքացիական-իրավական վեճերին համարժեք լուծումներ տալու համար, սակայն այն սկսում է շոշափել նաև քրեական արդարադատությունը՝ հիմնականում տարածում ստանալով մի շարք արտերկրյա պետություններում. Կանադա, ԱՄՆ, Բելգիա, Նոր Զելանդիա, Լեհաստան և այլն⁷: Իրավական վեճերի հանրային դատավարության փոխարեն հաշտարար կարգավորման գաղափարների լայն ճանաչումը դեռևս 1997 թվականին հանգեցրեց՝ ըստ դատական քաղաքականության կատարելագործման Եվրոպական խորհրդի Նախարարների կոմիտեի հանձնարարականների ընդունման, որտեղ անմիջական նշվում է ինչպես դատական համակարգից դուրս, այնպես նաև դատավարության ընթացքում կողմերի հաշտեցման աջակցման անհրաժեշտությանը: Եվրոպական միության անդամ-պետությունների կառավարություններով առաջարկվեց մինչդատական քննությունում հաշտեցման գործընթացների հնարավորության դիտարկում և դրանց ներդրման համապատասխան խթաններ: Միաժամանակ հանձնարարվում էր հատկապես դատավորներին խնդիրներից մեկի որակով ստանձնել կողմերի հաշտության ձեռք բերման և մինչդատական քննության կամ դատական քննության ցանկացած փուլում հաշտեցման պայմանագրի կնքման անհրաժեշտությունը: Բացի դրանից՝ ԵԴԽԽ-ի կարծիքով, դա պետք է դիտարկվի որպես փաստաբանների էթիկ պարտք և աշխատանքային սկզբունք, որոնք ևս պետք է ջանան մինչև դատական քննությունը կամ նման քննության ցանկացած փուլում ձեռք բերել կողմերի հաշտեցում⁸:

Նմանօրինակ մոտեցումը և վերականգնողական արդարության գաղափարը, վեճի դա-

⁶ Восстановительное правосудие / Под ред. И. П. Петрухина; Мельникова Э. Л., Карнозова Л. М., Ювенальная Юстиция — охранительная и восстановительная; Воскобитова Л. А., Судебная власть: возникновение, развитие типология; она же: Сущностные характеристики судебной власти; Воскобитова Л. А., Ткачев В. Н., Сачков А. Н., Мировая юстиция и восстановительное правосудие; Научно-практическая конференция «Правовое обеспечение практики восстановительного правосудия: Мировые тенденции и перспективы в России» // Государство и право. 2003, № 9. с. 114-121; № 10. с. 102-112; Место примирения и посредничества в доктрине уголовного правосудия ... // Государство и право. 2006, № 9. с. 115-122; № 10. с. 113-119; Морщакова Т. Г., К дискуссии о восстановительном правосудии // Неволя. 2005. № 4, с. 25-34; Карнозова Л. М., Восстановительное правосудие // Судебная реформа: проблемы и перспективы / Отв. ред. Б. Н. Топорнин, И.Л. Петрухин. М., 2001.

196-206; Ткачев В. Н., Восстановительное правосудие и ювенальное уголовное право // Российская юстиция. 2002, № 5. с. 13-14; он же: Освобождение несовершеннолетних от уголовной ответственности по Уголовному Кодексу Российской Федерации...; Рубинштейн Е. А., Нормативное регулирование института прекращения уголовных дел в связи с примирением сторон: Автореф. дис... канд. юр. наук. М., 2004; и др..

⁷ Տե՛ս Խոարձ Յեր., Восстановительное правосудие: Новый взгляд на преступление и наказание. Пор.с анг., М., 2002:

⁸ Տե՛ս «Ողջամիտ ժամկետում արդար դատաքննության և դատաքննության ժամանակ դատավորի դերի մասին՝ հաշվի առնելով վեճերի կարգավորման այլընտրանքային միջոցները», Ընդունվել է ԵԴԽԽ-ի կողմից ԵԴԽԽ 5-րդ հանդիպման ժամանակ, Ստրասբուրգ., 2004 թվականի նոյեմբերի 22-24-ը:

տական հարկադիր որոշման փոխարեն հաշտեցման գործընթացների կիրառությունը նոր հեռանկարներ են տրամադրում քաղաքացիական և արբիտրաժ դատավարություններում հայտնի ընթացակարգային ինստիտուտների հաշտության համաձայնագրերին և քրեական դատավարությունում հաշտեցման հարաբերական նոր ինստիտուտին:

Դժբախտաբար, վերականգնող արդարադատությունում դատական պրակտիկայի էական «առաջընթաց» դեռևս տեղի չի ունեցել: Դրա վերաբերյալ վկայում է, օրինակ, հաշտարար համաձայնագրերի քանակությունը գործնականում չի ավելացել, այն դեպքում, երբ դատարան դիմումների և քաղաքացիական և արբիտրաժ դատավարություններում քննվող գործերի քանակությունը այս տարիների ընթացքում միայն աճել է: Սակայն բոլոր դեպքերում վեճերի այլընտրանքային լուծման պրակտիկան, այդ թվում՝ նաև հաշտության միջոցով, աստիճանական ներածվում է ազգային դատական պրակտիկայում և հաշտեցման առավելությունը դառնում է ավելի ցայտուն:

Քաղաքացիական և նույնիսկ քրեական դատավարության ոլորտներում կոնֆլիկտների լուծման այլընտրանքային եղանակներ կիրառող իրավաբանները և հետազոտողները նշում են, որ հաշտեցման գործընթացների կիրառման դրական առիթներ են հանդիսանում. 1) վեճերի քննման ժամկետների կրճատում, 2) դատական ծախսերի նվազեցում, 3) փաստաբանների օգնություն չպահանջող քննման գործընթացի պարզեցում, 4) միջնորդի (հաշտարարի) կամ միջնորդ դատարանի (դատավորի) ընտրության հնարավորություն, 5) ձեռք բերված համաձայնությունների կատարման կամավորություն, 6) դրանց կատարման բարձր տոկոս, 7) գաղտնիություն⁹: Քրեական դատավարության նկատմամբ կիրառական կարելի է ավելացնել նաև հաշտեցման գործընթացից հետո մեղադրյալի և տուժողի միջև հարաբերությունների դրական փոփոխությունը, իրավախախտողի կողմից բոլոր ապրումների գիտակցումը, որոնք նա իր գործողություններով պատճառել է տուժողին, վնասի հարթեցման ցանկությունը, այդ թվում նաև սեփական աշխատանքով, վնասի հատուցման համար հնարավոր օգնության ցուցաբերումը, իրավախախտումների կրկնելիության էական նվազումը, հատկապես անչափա-հասների դեպքում, տուժողի հոգեբանական վիճակի վերականգնումը՝ ըստ վնասի հարթեցման պարտավորությունների կատարման պատեհաժամությունը և կամավորությունը և այլն: Այս բոլոր առանձնահատկությունները սկզբունքային փոխում են դատաիշխանական հարաբերությունների բնույթը՝ դատական իշխանությանը հաղորդելով առավել մարդասիրություն:

Այս ամենն ստեղծում է դատական իշխանության մասին՝ որպես իրավական կոնֆլիկտների լուծման առավել արդյունավետ միջոց, ավանդական պատկերացումների վերանայման համար պայմաններ: Դատական իշխանությունում ժամանակակից բարեփոխիչները պետք է հաշվի առնեն վերականգնող արդարադատության ձևավորվող փորձը և կանխատեսեն հնարավոր փոփոխությունները՝ հաշվի առնելով և գնահատելով նոր գաղափարները, ապահովելով հասարակության աճող պահանջը: Բացառված չէ, որ վերականգնող արդարադատության հայեցակարգի ընդունումը և հաշտեցման գործընթացների կամ առանց դատական իշխանության դիմելու իրավական վեճերի այլ այլընտրանքային եղանակների կիրառության գործնական ընդարձակումն ապագայում հիմք կհանդիսանա ևս մեկ, դատական իշխանության իրականացման նոր տիպի վերականգնողականի (հաշտեցման) ձևավորման համար:

Կանխատեսելով դատական իշխանության իրականացման վերականգնող տիպը՝ որպես ապագայում հնարավոր չէ չընդունել նոր պարադիգմի ընկալման առկա բարդություն-

⁹ Stu Развитие альтернативных форм разрешения правовых конфликтов. Учеб. метод. пособие. Ч. 1. С. 26, Актуальные проблемы гражданского права, гражданского и арбитражного процесса: в 2 т. / под ред. Е. И. Носыревой, Т. Н. Сафроновой, Воронеж, 2002, Т. 2. С. 169:

ները: Իրավական կոնֆլիկտների լուծման այլընտրանքային եղանակները՝ ըստ ձևավորվող պրակտիկայի պետք է գոյություն ունենան դատավարության շրջանակներից դուրս: Դրանք փոխարինում են դատավարությունը կամ լրացնում ըստ կողմերի հաշտեցման դրա հնարավորությունները: Կարող է արդյո՞ք այն դատական իշխանության իրականացման տիպի փոփոխության հիմք լինել: Վերականգնող արդարադատության էությունն անխուսափելի փոխում է իրավական վեճերի և դրանց հարկադիր լուծման մեջ պետական, իշխանության դերի վերաբերյալ իրավաբանական պարադիգմը: Այս պարադիգմը ենթադրում է պետության և դատական իշխանության վստահության էական աճ՝ որպես պատասխանատու սուբյեկտներ իրավական կոնֆլիկտի կողմերի նկատմամբ, ովքեր ունակ են ինքնուրույն գտնել դրա ընդունելի լուծումը:

Վերականգնող արդարադատության պարադիգմը կոնֆլիկտի կողմերին ուղղում է ոչ թե դատարանից հարկադիր որոշման ստացման նպատակով հակամարտությանը, ինչը կհաստատի, ով է ճիշտ և ով մեղավոր, սահմանում է, թե ինչպես պետք է բավարարվեն հաղթանակած կողմի իրավական հավակնությունները: Այն կողմերին, և դատական մարմիններին կողմնորոշում է վեճի կողմերի միջև երկխոսության վերականգնմանը, թե ինչպես դուրս գալ ձևավորված կոնֆլիկտից, ինչպես նրանք կցանկանային այն կարգավորել, ինչ պետք է այս ուղղությամբ իրականացնի յուրաքանչյուր կողմը և նրանցից յուրաքանչյուրը ինչ է համաձայն և պատրաստ անել:

Նման մոտեցման դեպքում սկզբունքային փոխվում է կոնֆլիկտի նկատմամբ դատարանի տեսանկյունները. այն կողմնորոշվում է ոչ թե նախկինում ձևավորված կոնֆլիկտային հարաբերությունների հաստատմանը և վերակառուցմանը, այլ դրանցից ապագայում ելքի նախագծմանը: Իսկ դա դատական իշխանության այլ նպատակադրություն է: Դա սկզբունքային փոփոխում է դատարանի վերաբերմունքը դատական գործնականում ծագած իրավական վեճերի նկատմամբ: Դատարանը սկսում է տեսնել ոչ միայն վեճի լուծման դատական-հարկադրական հնարավորությունները, այլ նաև դրա կարգավորման հեռանկարները: Դատարանը շահագրգիռ է դառնում հարկադիր որոշման գործընթացի կողմերով փոխադարձ ընդունելի, կամավոր և պատասխանատու որոշման որոնման հարթություն փոխանցման մեջ, որոշումը կհաշտեցնի կողմերին, կապահովի նրանց կողմից ընտրված հաշտեցման վերաբերյալ համաձայնագրի կատարումը, ինչը ունի առանցքային նշանակություն, հնարավորություն կտա կողմերին շարունակել ապագայում իրենց փոխհարաբերությունները:

Փոփոխվում է նաև պետության նպատակադրումը քրեական արդարադատության միջոցով դատական իշխանության իրականացման ոլորտում: Վերականգնող արդարադատության առջև չի կարող առաջադրվել հանցագործություն կատարած անձի պատժման ուղիով խախտված իրավունքի վերականգնման նպատակը: Նման դեպքերում դատական իշխանությունը կարող է իրականացնել առավել շատ ընթացակարգային ապահովման նպատակներ. ապահովել հանցագործություն կատարած անձի և տուժողի բանակցությունների հնարավորությունները և ընթացքը (անմիջական կամ հաշտարարների ցանցի միջոցով), ապահովել հաշտարար-միջնորդի օգնությունը, երաշխավորել բանակցությունների կողմերի իրավաչափ վարքագիծը և նրանց փոխադարձ ներկայացված պահանջների օրինականությունը, երաշխավորել և ապահովել կողմերի ստանձնած պարտավորությունների կատարումը, սահմանել այդ պարտավորությունների չկատարման հետևանքները: Կողմերի որոշման և փոխադարձ պարտավորությունների հաշվառմամբ ձեռք բերված համաձայնության հիման վրա դատարանը կարող է ընդունել վերջական որոշում՝ ըստ մեղքի քրեական պատասխանատվության հարցի վերաբերյալ, կարճել գործը տուժողի և մեղադրյալի հաշտության արդյունքում կամ քննել և

լուծել այն դատական նիստին սովորական կարգով: Արդյունքում դատական իշխանությունը՝ ըստ իրավական վեճերի բոլոր կատեգորիաների կարող է վերաժվել հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ կանոնակարգման, դրանցում կոնֆլիկտության մակարդակի նվազեցման, կոնֆլիկտային իրավիճակներից «ոչ ագրեսիվ» ելքի իրավահարաբերությունների մասնակիցների մոտ հմտության ձևավորման կարևոր սոցիալ-իրավական գործիքի:

Սակայն անհրաժեշտ է հասկանալ, որ նմանօինակ փոփոխություններն ավտոմատ, այսինքն՝ ինքնին տեղի ունենալ չեն կարող:

Դա վկայում է, որ վերականգնող արդարադատության գաղափարը՝ ոչ միայն դատարաններին, իրավաբանական պրակտիկային, այլ նաև ամբողջ հասարակական հարաբերություններին նետված յուրահատուկ մարտահրավեր է: Նոր գաղափարների գիտակցումը տեղի է ունենում աստիճանաբար, սակայն, բացահայտելով այդ գործընթացի խոչընդոտները, պատեհաժամ և նպատակաուղղված ձեռնարկելով դրանց չեզոքացման միջոցառումներ, կարելի և անհրաժեշտ է աջակցել տվյալ գործընթացին:

Հայաստանում վերականգնող արդարադատության կիրառման փորձը համեմատաբար նոր է, սակայն վերջին տարիներին քաղաքացիական և քրեական դատավարության ոլորտում սկսվել են որոշ քայլեր, որոնք ուղղված են այս մոտեցման ներդրմանը: Դրանք հիմնականում վերաբերում են քաղաքացիական և ընտանեկան վեճերին, նաև դատական գործընթացներում կողմերի երկխոսության խթանմանը:

1. Քաղաքացիական դատավարության ոլորտում միջնորդություն և հաշտեցում

Հայաստանում քաղաքացիական դատավարությունում զարգացել է միջնորդական գործընթացը, որը հաճախ կիրառվում է որպես հաշտեցման միջոց: Դատավորները որոշ դեպքերում կողմերին առաջարկում են միմյանց հետ քննարկել վեճերը և փորձել լուծել դրանք մինչև դատական գործընթացի ավարտը՝ փոխադարձ համաձայնությամբ: Օրինակ՝ 2019-2020 թվականներին Հայաստանի տարբեր դատարաններում փորձարկվել է քաղաքացիական գործերում կողմերի միջև համաձայնության հասնելու համար միջնորդություն կազմակերպելու պրակտիկա: Դատարանը, ուսումնասիրելով գործը, որոշում է առաջարկել դատավարության կողմերին մի քանի հանդիպում՝ բանակցելու հնարավոր հաշտեցման պայմանները: Այս գործընթացի արդյունքում որոշ գործերում կողմերը հասել են փոխադարձ համաձայնության, ինչը թույլ է տվել խուսափել երկարատև դատական ընթացակարգերից և նվազեցրել դատական բեռը: Քիչ կարևոր չէ Հայաստանի քաղաքացիական դատավարության ոլորտում հաշտարարության ինստիտուտը ձևավորումը՝ որպես իրավական վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոց: Այս մեթոդը նպատակ ունի նվազեցնել դատական համակարգի ծանրաբեռնվածությունը, արագացնել վեճերի լուծումը և ապահովել կողմերի միջև հարաբերությունների վերականգնումը:

2. Ընտանեկան բռնության դեպքերի համար վերականգնող արդարադատության մոտեցման փորձեր

ՀՀ-ում սկսել են օգտագործել վերականգնող արդարադատության մոտեցումներ ընտանեկան բռնության դեպքերով: Տուժած կողմերին (այդ թվում՝ կանանց) հաճախ առաջարկվում է մասնագիտական աջակցության ծառայություններ, հաշտեցման և վերականգնման ծրագրեր, որոնք ներառում են երկխոսություն և համընդհանուր լուծումներ: Օրինակ. ՀՀ-ում, սոցիալական կազմակերպությունների և պետական հաստատությունների համատեղ աշխատանքով, ընտանեկան բռնության դեպքերով զոհ դարձած կանանց ու մեղավորներին առաջարկվում են հոգեբանական աջակցություն և փոխհաշտեցման գործընթացներ: Տուժող կողմը և մեղավոր կողմը հաճախ ներգրավվում են վերականգնող ծրագրերում, որտեղ քննարկվում են

Վնասի վերականգնման տարբեր ուղիներ, ինչպես նաև մեղավորի վարքագծի փոփոխման հնարավորությունները:

3. Դատական միջնորդություններ և փոխհաշտեցման ծրագրեր

ՀՀ-ում վերջին տարիներին հանրային ուշադրությունը գնալով մեծանում է դատական համակարգում փոխհաշտեցման ու միջնորդական ծրագրերի կիրառման նկատմամբ:

Օրինակ. 2021-2022 թվականներին Երևանի դատական համակարգում որոշ քաղաքացիական գործեր ավարտվել են փոխհաշտեցման և փոխհատուցման պայմաններով, երբ կողմերը որոշել են բանակցել փոխհատուցման կամ այլ հաշտության հիման վրա՝ առանց դատական ակտի կայացման: Դա ցույց տվեց, որ դատական համակարգը պատրաստ է ընդունել ավելի մարդասիրական մոտեցումներ, որոնք համապատասխանում են վերականգնող արդարադատության սկզբունքներին:

4. Հոգեբանական և սոցիալական աջակցության ծրագրեր

ՀՀ-ում մի շարք հասարակական կազմակերպություններ սկսել են իրականացնել վերականգնող արդարադատության գաղափարներով ծրագրեր՝ ուղղված առավելապես սոցիալապես անապահով խմբերի կամ քրեական դատավարությունից անցած անձանց վերակառուցմանը: Օրինակ. «Հոգեբանական աջակցության կենտրոն» հասարակական կազմակերպությունը իրականացրել է մի շարք ծրագրեր, որոնք միտված են քրեական հանցանք կատարած անձանց վերականգնմանը: Հոգեբանական և սոցիալական աջակցություն ստացած այս անձինք հաճախ անցնում են վերականգնող հանդիպումների՝ նպաստելով ոչ միայն իրենց, այլ նաև տուժած կողմերի առողջության բարելավմանը:

5. Պարփի փոխարեն վերականգնման ծրագրեր երիտասարդների համար

Հայաստանի երիտասարդական ծրագրերում ներառվել են այնպիսի մեթոդներ, որոնք ուղղված են քրեական կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկված երիտասարդներին՝ վերակառուցելու իրենց վարքը, որպեսզի նրանք կարողանան ինտեգրվել հասարակություն և նվազեցնեն ապագա հանցագործությունների հավանականությունը: Օրինակ. 2019-2020 թվականներին, Հայաստանում տարբեր մարզերում իրականացվել է «Անպատասխանատու (հանցավոր) վարքագծի կանխարգելման» ծրագիր, որտեղ երիտասարդները մասնակցել են վերականգնող արդարադատության միջոցառումների, ի թիվս այլոց՝ միջնորդական հանդիպումների, որոնց ժամանակ նրանք կարողացել են քննարկել իրենց սխալները և հասնել փոխհաշտեցման և սոցիալական վերաբնակեցման տարբեր պայմաններին:

Հայաստանում վերականգնող արդարադատությունը դեռևս գտնվում է զարգացման գործընթացում: Այն լայնորեն կիրառվում է որոշակի ոլորտներում (ինչպես քաղաքացիական գործեր և ընտանեկան խնդիրներ), բայց դեռևս չի դարձել համընդհանուր կիրառելի մոտեցում: Վերականգնող արդարադատության ծրագրերի բարենպաստ ազդեցությունը, ինչպիսիք են հաշտեցման և փոխհատուցման միջնորդությունները, ակնկալվում է կշարունակեն տարածվել Հայաստանում՝ ընդլայնելով այն նաև քրեական արդարադատության և այլ ոլորտներում:

Եզրակացություն

Անկասկած, այլընտրանքային ձևերը չեն կարող փոխարինել ժամանակակից արդարադատությանը և դատական իշխանությանը: Եղել և մնում են կոնֆլիկտներ, որոնք պահանջում են դատական հարկադրանքի միջոցների կիրառություն իրավախախտի նկատմամբ ինչպես իրենց քննության, այնպես նաև դրանց լուծման ժամանակ, այդ իսկ պատճառով դատական իշխանության նկատմամբ պահանջը պահպանվում է, քանի դեռ գոյություն ունի պետություն-

նր: Սակայն այլընտրանքային ձևերի հայեցակարգային տարբերությունները, վերականգնող (հաշտեցման) արդարադատության գաղափարը և փորձը հանդիսանում են հնարավոր նախադրյալ դատական իշխանության իրականացման նոր տիպի ծագման համար: Դրանում կարող են ձևավորվել հսկայական պոտենցիալ հնարավորություններ վերը շարադրված խնդիրների լուծման համար, որոնք դեռ չեն հաղթահարում նույնիսկ դատական իշխանության իրականացման ամենադեմոկրատ և ժամանակակից ձևերը: Այդ իսկ պատճառով վերականգնող (հաշտեցման) արդարադատության առաջին փորձերի վերլուծությունը, նրա գծերի հետազոտությունը, դրա հարաբերակցությունը վերը շարադրված դատական իշխանության պատմական ձևերի հետ հետաքրքրություն է ներկայացնում և հնարավորություն ընձեռում դիտարկելու դատական իշխանության զարգացման միտումները:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում հեղինակը հանգամանորեն վերլուծության է վերականգնող կամ հաշտեցնող արդարադատության հայեցակարգը՝ որպես դատական իշխանության իրականացման նոր տիպ: Հեղինակը ներկայացնում է արդարադատության այս մոտեցման էությունը, նպատակը և առանձնահատկությունները՝ նշելով, որ այն առաջնահերթ նպատակաուղղված է սոցիալական արդարության վերականգնմանը այլընտրանքային մեթոդներով՝ առանց կտրուկ պատժիչ գործողությունների, դրա նպատակը ոչ թե պատժիչ քաղաքականությունն է, այլ կոնֆլիկտների լուծմանն ուղղված այլընտրանքային եղանակների միջոցով սոցիալական արդարության վերականգնումն է: Հոդվածը մատնանշում է, որ վերականգնողական արդարադատությունը կարևոր դեր է խաղում ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական դատավարության ոլորտներում: Բերվում են օրինակներ, թե ինչպես վերականգնող արդարադատության գործիքակազմը նպաստում է վեճերի արագ լուծմանը, դատական ծախսերի կրճատմանը և կողմերի հաշտեցմանը:

Հոդվածը եզրահանգում է, որ վերականգնող արդարադատությունը ոչ միայն հնարավորություն է տալիս կողմերին լուծելու կոնֆլիկտը երկխոսության միջոցով, այլև նպաստում է իրավական համակարգի մարդասիրականացմանը: Հայաստանում վերականգնող արդարադատությունը դեռևս զարգացման փուլում է, սակայն արդեն կիրառվում է ընտանեկան և քաղաքացիական վեճերում՝ ներառելով միջնորդություն և հաշտեցում: Հեղինակն առաջարկում է խորացնել այս մոտեցման կիրառումը Հայաստանում՝ հաշվի առնելով միջազգային փորձն ու առկա հաջողությունները:

Annotation. In this article, the author provides a detailed analysis of the concept of restorative or conciliatory justice as a new type of judicial power implementation. The author explains the essence, goals, and characteristics of this approach to justice, emphasizing that its primary objective is to restore social justice through alternative methods of conflict resolution without resorting to punitive measures. The goal of this approach is not punitive policy but the restoration of social justice through alternative means of resolving conflicts.

The article highlights that restorative justice plays a significant role in both civil and criminal proceedings. Examples are provided of how restorative justice tools facilitate faster resolution of disputes, reduce legal costs, and promote reconciliation between parties.

The article concludes that restorative justice not only enables parties to resolve conflicts through dialogue but also contributes to the humanization of the legal system. In Armenia, restorative justice is still in the developmental stage but is already being applied to resolve family and civil disputes, including mediation and reconciliation. The author suggests expanding the use of this approach in Armenia, taking into account international experience and existing achievements.

Аннотация. В данной статье автор подробно анализирует концепцию восстановительного или примирительного правосудия как нового типа осуществления судебной власти. Автор раскрывает суть, цель и особенности этого подхода к правосудию, отмечая, что его основная цель направлена на восстановление социальной справедливости с использованием альтернативных методов разрешения конфликтов, без резких карательных мер. Целью такого

подхода является не карательная политика, а восстановление социальной справедливости через альтернативные способы разрешения конфликтов.

В статье подчеркивается, что восстановительное правосудие играет важную роль как в гражданском, так и в уголовном судопроизводстве; приводятся примеры того, как инструменты восстановительного правосудия способствуют более быстрому разрешению споров, снижению судебных издержек и примирению сторон.

В статье делается вывод, что восстановительное правосудие не только предоставляет сторонам возможность разрешить конфликт посредством диалога, но и способствует гуманизации правовой системы. В Армении восстановительное правосудие находится на этапе развития, однако уже применяется в разрешении семейных и гражданских споров, включая медиацию и примирение. Автор предлагает углубить применение этого подхода в Армении, учитывая международный опыт и имеющиеся успехи.

Բանալի բաներ - վերականգնողական արդարադատություն, հաշտեցնող արդարադատություն, անցումային արդարադատություն, պարժողական արդարադատություն, արդար դատաքննություն, կոնֆլիկտների լուծման այլընտրանքային եղանակ:

Keywords: Restorative justice, conciliatory justice, transitional justice, retributive justice, fair trial, alternative conflict resolution.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, примирительное правосудие, переходное правосудие, карательное правосудие, справедливое судебное разбирательство, альтернативное разрешение конфликтов.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «Ողջամիտ ժամկետում արդար դատաքննության և դատաքննության ժամանակ դատավորի դերի մասին՝ հաշվի առնելով վեճերի կարգավորման այլընտրանքային միջոցները», Ստրասբուրգ, 2004 թվականի նոյեմբերի 22-24 ը:
2. Аболонин В. О., Закон Германии, “О поддержке медицины и других форм внесудебного урегулирования конфликтов” (Mediations G) (с кратким пояснением) II Вестник гражданского процесса, 2013, №5, с. 203-207.
3. Воскобитова Л. А., Сущностные характеристики судебной власти, Ставрополь, 2003. с. 45-65; О восстановительном правосудии как новой парадигме юридического сознания.
4. Воскобитова Л. А., Судебная власть: возникновение, развитие типология, она же: Сущностные характеристики судебной власти.
5. Воскобитова Л. А., Ткачев В. Н., Сачков А. Н., Мировая юстиция и восстановительное правосудие; Научно-практическая конференция «Правовое обеспечение практики восстановительного правосудия: Мировые тенденции и перспективы в России» II Государство и право, 2003, № 9, с. 114-121, № 10, с. 102-112.
6. Восстановительное правосудие / Под ред. И.П. Петрухина; Мельникова Э. Л., Карнозова Л. М., Ювенальная ЮСТИЦИЯ — охранительная и восстановительная.
7. Карнозова Л. М., Уголовная юстиция и гражданское общество. Опыт парадигмального анализа. М., 2010, с. 210-299, 388- 455.
8. Карнозова Л. М., Восстановительное правосудие II Судебная реформа: проблемы и перспективы / Отв. ред. Б. Н. Топорнин, И. Л. Петрухин. М., 2001, с. 196-206.
9. Лунеев Ш. Ш., Преступность XX века, Мировой криминологический анализ, М, 1997.
10. Развитие альтернативных форм разрешения правовых конфликтов. Учеб. метод. пособие, ч. 1. с. 26, Актуальные проблемы гражданского права, гражданского и арбитражного процесса: в 2 т. / под ред. Е. И. Носыревой, Т. Н. Сафроновой, Воронеж, 2002, т. 2. с. 169.
11. Рубинштейн Е. А., Нормативное регулирование института прекращения уголовных дел в связи с

примирением сторон: Автореф. дис., канд. юр. наук., М., 2004.

12. Ткачев В. Н., Восстановительное правосудие и ювенальное уголовное право II Российская юстиция. 2002, № 5. с. 13-14.

13. Ховард Зер. Восстановительное правосудие: Новый взгляд на преступление и наказание. Пор. с англ. М., 2002.

14. Արդարադատության ոլորտի վերաբերյալ հանրության կարիքները և ակնկալիքները Հայաստանում: Մոնիթորինգի արդյունքների վերաբերյալ զեկույց: Երևան, 2017:

15. Սարգսյան Արսեն, Քրեական գործերով պատժի նշանակման կանոնների խիստ որոշակիացման հիմնախնդիրներ// «Դատական իշխանություն», № ½ (259-260), 2021, Գիտամեթոդական ամսագիր, էջ 93-100:

Բայանդուրյան Ա. - ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ, ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, էլիասցե՝ ararat.bayanduryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.12.2024 թ., տրվել է գրախոսության 19.12.2024 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.04.2025 թ.: